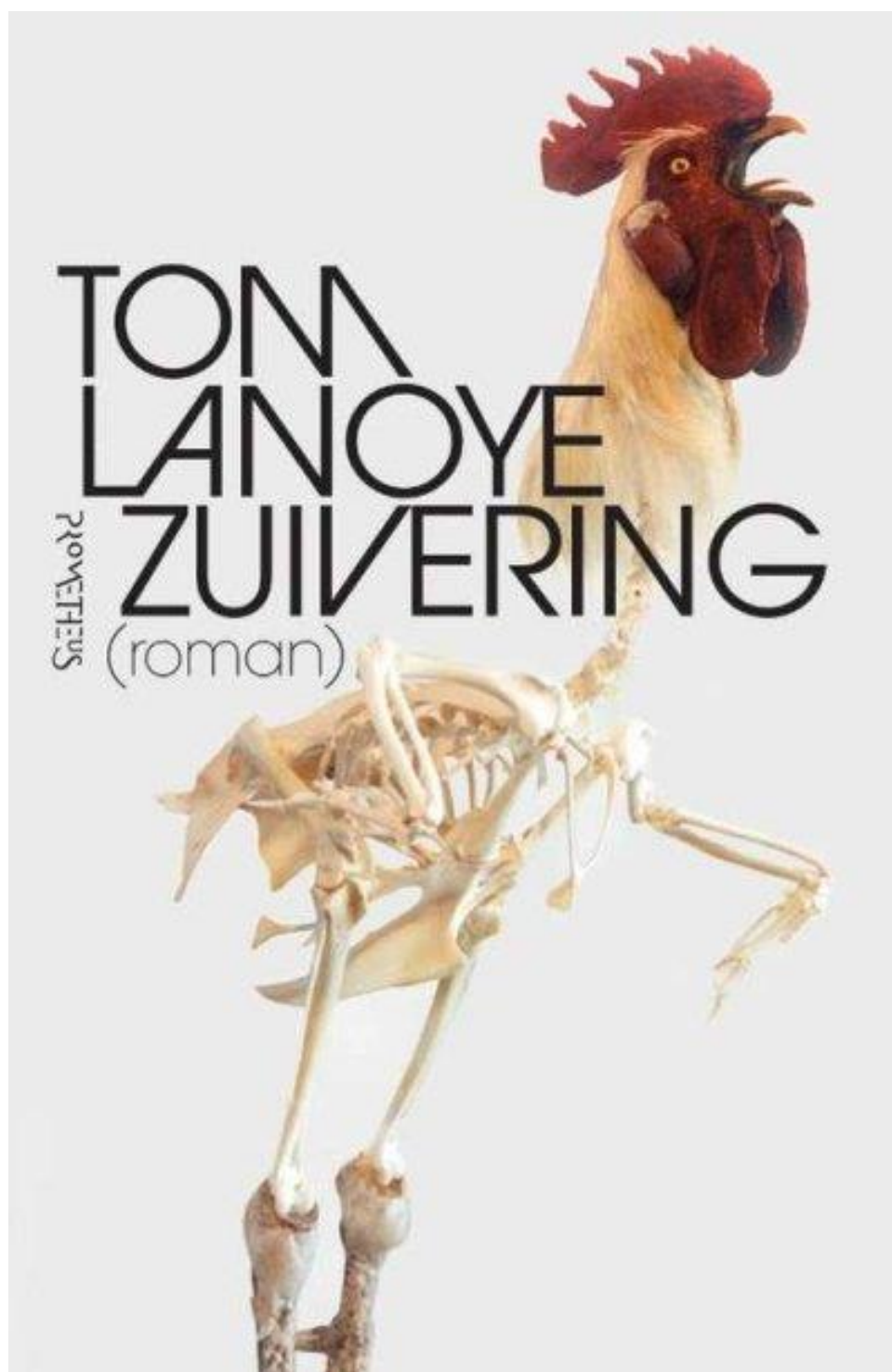


Zuivering



Quotes

'Zuivering is een indringend, soms weerzinwekkend verhaal'

Friesch Dagblad

'Zuivering staat bol van mysterie, bol van onopgeloste raadsels, bol van onbeantwoorde vragen. Daardoor blijft het boek in je hoofd nagalmen, nog dagen nadat je het hebt uitgelezen.'

Knack

'Zuivering zit bomvol beeldspraak, verwijzingen naar actuele discussies, geschiedenis en alles overstijgende thema's, zoals eenzaamheid, vriendschap en schuld.'

Het Parool

Het is een vragenmachine door JAMAL OUARACHI

Zuivering , de nieuwe Tom Lanoye, vertelt het verhaal van Gideon Rottier, een eenzaat die een vriendschap opbouwt met een Syrische immigrant. Kan een roman over de vluchtelingencrisis, terrorisme en extreem-rechts nog iets toevoegen aan wat we al kennen van de media? Op die vraag zocht de Nederlandse schrijver Jamal Ouariachi het antwoord.

Zelfs mooie jonge goden worden op den duur een dagje ouder: Herman Brusselmans viert dit jaar zijn 60e verjaardag, Tom Lanoye is volgend jaar aan de beurt. Maar afbouwen naar het pensioen is er voor beide heren absoluut niet bij. Brusselmans publiceerde recentelijk zijn 75e titel, het 832 pagina's tellende Hij schreef te weinig boeken , en eerder dit jaar toerde hij langs de theaters met een geheel aan hem gewijde editie van Behoud de Begeertes Saint Amour.

Lanoye heeft de afgelopen tijd evenmin stilgezeten. Voor Theater Zuidpool schreef hij de Christopher Marlowe-bewerking De felomstreden kroon van Edward II (of, om volledig te zijn: De felomstreden kroon en deerniswekkende dood van koning Edward en zijn favoriet, jonkheer Gaveston, onder wiens betovering hij zich afkeerde van zijn koningin en kroonprins, tot steeds grotere woede van de verzamelde adel en het voor de rest onwetende gewone volk). Zelf staat hij dit seizoen ook op de planken, met een solovoorstelling waarin hij fragmenten uit zijn roemruchte Shakespeare-bewerking Ten oorlog brengt. En dan is er ook nog een nieuwe roman: Zuivering . Eén ding is zeker: in de literatuur kun je mooi oud worden.

Wat houdt het werk van een schrijver jong? Sommigen zullen antwoorden: dat het niet tijdgebonden is. Dat geldt in geen geval voor het werk van Tom Lanoye. Al in zijn vroegste verhalen en romans denderden wereldwijde verwickelingen en politieke discussies op volle kracht de fictie binnen. (Wat overigens niet hoeft te betekenen dat die teksten snel verouderen. Eerder het tegendeel. Het feit dat wij tegenwoordig nog altijd graag negentiende-eeuwse Fransen of Russen lezen, zal voor een deel te maken hebben met de voorbijgaande tijd die in hun werk ontsloten wordt. Juist het tijdgebundene – juist het vervoer per koets – maakt van Gustave Flauberts Madame Bovary een tijdloos meesterwerk.)

In de literatuur van ons taalgebied is de betrokkenheid bij de wereld, onder de noemer 'engagement', lange tijd een wat ongewenst fenomeen geweest. Als er al eens iemand publiekelijk durfde te snakken naar een tikkeltje minder navelstaarderij en een ietsiepietsie meer van de wereld buiten het eigen geboortedorp van de auteur, dan werd zo iemand al snel om de oren geslagen met 'de autonomie van de schrijver'. Engagement was niet chic, want vluchtig en banaal. Voor het wereldnieuws heb je de krant, de literatuur is bestemd voor de verbeelding: dat is ongeveer de samenvatting van hoe er lange tijd tegen het onderwerp werd aangekeken.

De laatste jaren lijkt daar een flinke verandering in opgetreden. Voor jonge schrijvers speelt de discussie, voor zover ik kan overzien, al nauwelijks meer een rol. Voor hen is wereldnieuws, politiek of idealisme even vanzelfsprekend een thema als dat ene trauma uit die rotjeugd. Ook oudere rotten zijn steeds meer geneigd zich niet meer alleen over kleine persoonlijke maar ook over de grotere vraagstukken van onze tijd te buigen. Vooral de drama's die zich voltrekken op die oversteekplas tussen Afrika en Europa, de Middellandse Zee, blijken de laatste jaren voer voor de letteren, kijk alleen al naar Ilja Leonard Pfeijffers La superba of Tommy Wieringa's De dood van Murat Idrissi .

Voor Lanoye is engagement nooit een vies woord geweest, en dat is maar goed ook. Dat is mede de reden dat zijn Shakespearebewerkingen aanvoelen alsof ze nú geschreven zijn, zozeer dampen ze van de onbekoelde woede en betekenis. Denk maar aan zijn Koning Lear -bewerking van twee jaar terug, waarin Lear een vrouw is die aan het hoofd staat van een multinational en in die hoedanigheid geconfronteerd wordt met de dreiging van een wereldwijde bankencrisis.

'Parels onderscheiden van schijt'

Ook Zuivering knettert van een soort opgefokte levendigheid. En ook in Zuivering speelt de oversteek van Afrika naar Europa een rol van betekenis. Voor de gemankeerde verteller van het boek, Gideon Rottier, en zijn collega's bij schoonmaakbedrijf Extreme Cleansing is het een onaangename verrassing als hun baas ineens met een Syrische immigrant komt aanzetten om het team te versterken.

Extreme Cleansing is niet zomaar een schoonmaakbedrijf. Het is gespecialiseerd in het reinigen van rampplekken, meestal inclusief menselijk restmateriaal. Ze schonen huizen op na zelfmoorden, branden en overstromingen, en nu en dan een geval van ernstige verwaarlozing. Het stelt Lanoye in staat zich uit te leven in barokke beschrijvingen van uitzinnige smerigheid, vooral van de plekken waar mensen zelfmoord hebben gepleegd. Zoals Rottier het uitdrukt: 'Totdat je er zelf getuige van bent, heb je geen idee van de beestenbende die een uiteenspattend mensenhoofd veroorzaakt. U wilt niet weten waar we losse tanden soms terugvonden.'

Eén specifiek geval zal Gideon Rottier zijn hele leven bijblijven, omdat hij er zijn fundamentele eenzaamheid in herkent, en dat is de boerderijwoning van een alleenstaande man die dertig jaar lang niets heeft willen weggooien. 'Ik heb nooit een grotere variëteit aan schimmels, insecten en blubber gezien dan tijdens deze klus. Alle afvoerbuizen waren stuk of verstopt. Als je een wc doortrok, borrelde er een half riool naar boven. Alsof dat nog niet genoeg was hield de huiseigenaar een paar dozijn katten. Ze pisten en scheten waar het ze beviel, in ruil voor het vangen van knaagdieren. Ze zaten flink onder de vlooiën. De katten én de muizen.'

Nee, Extreme Cleansing is niet zomaar een schoonmaakbedrijf en Gideon Rottier is niet zomaar een verteller: hij stottert en slist en is daarmee de paria van zijn collega's. Maar hij blinkt uit in zijn werk, en de bonus is dat er vaak genoeg na brand of overstroming het een en ander blijft liggen dat niet vernietigd is. Rottier neemt mee naar huis wat hem bevalt. 'Het ging om materialen en voorwerpen die de anderen niet eens naar waarde konden schatten. Omdat die sukkels de bagage misten om parels te onderscheiden van schijt.' Hij koopt een verwaarloosd herenhuis met binnenplaats, knapt het op en stouwt het vol met de vondsten die hij meeneemt van zijn werk.

En dan krijgt hij dus die Syrische immigrant toegewezen als stagiair. Nog vóór de burgeroorlog in zijn thuisland op volle kracht is losgebarsten, heeft deze Youssef zich met hulp van mensensmokkelaars naar Europa laten vervoeren. Het duurt overigens niet lang voordat ook in het universum van de roman de oorlog uitbreekt en het fenomeen IS aan het koppensnellen slaat – in de woestijnen van Syrië en Irak, maar ook in Fort Europa, dat al snel door een hele reeks aanslagen getergd zal worden.

Maar zover is het op dat punt in de roman nog niet. 'De ene paria kreeg de andere toegewezen', meldt Rottier gelaten over zijn nieuwe stagiair, maar al snel raken de mannen bevriend. En al gauw biedt Rottier Youssef onderdak aan in zijn riant woning. Hun band komt tot een hoogtepunt wanneer tijdens hun werk een gasexplosie plaatsvindt, Rottier bekneeld raakt en Youssef zijn leven redt door hem te bevrijden uit het brandende gebouw. Aan hun platonische geluk komt een einde als Youssef op een dag aankondigt dat het tijd wordt om zijn gezin vanuit een Libanees vluchtelingenkamp te laten overkomen. Hij heeft nooit eerder iets over een gezin gezegd. Verzint hij het ter plekke?

Vanaf dat moment begint het meest verontrustende gedeelte van Zuivering. Het gezin van Youssef – zijn vrouw Karima, tienerdochter Loubna en prepuber Rafiq – blijkt wel degelijk te bestaan. Ook zij komen bij Rottier inwonen en hoewel dat van iedereen de nodige aanpassing vraagt, gaat dat aanvankelijk redelijk goed. Totdat Youssef verdwijnt. Naar Zuid-Amerika, zo blijkt, waar hij op een betere toekomst hoopt voor zichzelf en zijn gezin, want hij weigert het smerige werk bij Extreme Cleansing als het hoogst haalbare te zien. Heel sporadisch neemt hij nog contact op, maar nadat hij Rottier ertoe heeft bewogen een flinke som geld over te maken, wordt er nooit meer wat van hem vernomen.

Rottier kan eenvoudigweg niet geloven dat zijn vriend hem bedrogen heeft en trouwhartig blijft hij zorg dragen voor diens achtergebleven gezin – met desastreuze gevolgen, waarover ik verder geen details zal verstrekken. Onderwijl vinden er steeds vaker terroristische aanslagen plaats. Rottier maakt het

allemaal van dichtbij mee – want Extreme Cleansing wordt maar al te vaak ingeschakeld om de rampplekken te reinigen...

‘Schoonheid’

Het mag duidelijk zijn: Zuivering is een bomvol boek, even bomvol met schatten als het huis van Rottier, en ook even bomvol ellende en smerigheid, als het huis van de man die dertig jaar lang niets weggooide. Het boek drijft sterk op plot, bijna elk hoofdstuk eindigt met een meer of minder prangende cliffhanger. Dat geeft de roman vaart, maar soms ontstaat daardoor ook een gebrek aan zuurstof. Dat heeft ook te maken met een voor Lanoyes doen zeer beperkte hoeveelheid dialoog in het boek.

Die stijlkeuze valt trouwens goed te verdedigen, als je bedenkt dat een hakkelaar als Gideon Rottier weinig op heeft met het gesproken woord, en we lezen tenslotte zijn memoires, maar het komt de levendigheid van het verhaal niet altijd ten goede. Dat is vooral een gemis wanneer een van de personages langere tijd aan het woord is, maar dat alinea’s achtereen in de indirecte rede moet doen, want naverteld door Rottier.

Toch slaat de vertelling daardoor niet dood, en dat heeft ermee te maken dat Lanoye opzettelijk heel wat losse eindjes laat bungelen. Zuivering staat bol van mysterie, bol van onopgeloste raadsels, bol van onbeantwoorde vragen. Daardoor blijft het boek in je hoofd nagalmen, nog dagen nadat je het hebt uitgelezen.

Want wie is bijvoorbeeld die Gideon Rottier uiteindelijk? De schlemiel waar hij zich voor uitgeeft, een man die het beste met de wereld voorheeft, maar door omstandigheden en eigen onhandigheid toch voor veel ellende zorgt? Het zou kunnen, en dat maakt van hemeen tragische figuur.

‘Schoonheid’ is het eerste woord van de roman en tot schoonheid probeert Rottier te komen. In de taal lukt hem dat niet, vanwege zijn gehakkel, maar wel omringt hij zich met mooie objecten, en in zijn werk weet hij van het allervuilste weer iets schoons te maken, schoon in beide betekenissen van het woord. En misschien is dat ook wat hij voor ogen heeft met zijn hulp aan Youssef en diens gezin: een zuivering – op bescheiden schaal – van het leed dat hen is aangedaan. Maar mensenlevens laten zich niet zomaar opzuiveren.

Zeker na Youssefs verdwijning blijft de vraag hangen: is Rottier bedrogen of was Youssef werkelijk zijn vriend en laat hij niets meer horen om de enige geldige reden die daarvoor bestaat: dat hij dood is? In zekere zin is Rottiers onzekerheid die van iedereen die goed probeert te doen voor een ander: is de dankbaarheid voor mijn hulp oprecht of word ik eigenlijk uitgebuit en bedrogen?

Aan de andere kant: misschien is Rottier niet zo onbaatzuchtig als hij zelf wil doen voorkomen. Al vroeg in het boek geeft hij zelfs volmondig toe dat zijn relaas onbetrouwbaar zal zijn: ‘Ik ben geen chroniqueur, en zelfs die term is gestoeld op een leugen. In weerwil van wat zo iemand beweert registreert hij niet enkel. Hij knipt en schuift en ordent feiten hiërarchisch. Zodoende orkestreert hij, net als de historicus en de journalist dat doen. En zodoende liegen ze allemaal. Waarom zou ik moeten slagen waar zo veel anderen hebben gefaald?’

‘Eeuwige travestie’

Dat brengt ons ook bij de vraag waarom Lanoye uitgerekend voor het perspectief van Rottier gekozen heeft, voor dat van de ‘oudere witte man’, zoals dat tegenwoordig zo vaak heet. Waarom niet de getraumatiseerde en onzekere zoon van Youssef, Rafiq, als hoofdpersoon genomen? Wat gaat er allemaal in hém om? Of zijn vader zelf, die kwikzilverige verdwijnkunstenaar Youssef? Of wat te denken van de vrouwen? Moeder Karima, met haar onuitstaanbare karakter en destructieve zwaktes? Of dochter Loubna, ooit een rebel maar na de verdwijning van haar vader een vrome moslima?

In ons tijdsgewricht zou een dergelijke keuze al snel op bezwaren van culturele toe-eigening stuiten – maar Lanoye lijkt me niet het type om zich daar iets van aan te trekken: hij leeft zich in, in wie hij zich maar wil inleven. Bovendien begaat hij een andere vorm van toe-eigening: hij schrijft, als

homoseksueel, over een heteroseksueel. En zo hoort het natuurlijk ook: in de wereld van de fictie mag je je in wie dan ook verplaatsen, zonder voorbehoud. Zolang je het maar goed doet.

Toch kun je je afvragen of Rottier wel de heteroseksueel is waar hij zich voor uitgeeft. Eén keer, lang geleden, is hij kortstondig verloofd geweest, met ene Eva: als het zelfs met iemand die de ultieme vrouwen naam draagt niet lukt, wat zegt dat dan? Rottier houdt er ook een apart huisdier op na: een haantje dat hij op een dag zomaar aantreft op zijn binnenkoer. Al snel is hij dol op het beest, let wel: een haantje, geen hen.

(Overigens kan dat haantje ook nog tot een totaal andere interpretatie van het boek leiden, op basis van de laatste woorden van Socrates, die de roman als motto draagt – maar de tocht door de onderwereld die zich dan opent, voert te ver om hier en nu uit de doeken te doen.)

Terug naar de aanwijzingen voor Rottiers vermeende homoseksualiteit: hij noemt identiteit een 'eeuwige travestie' en hij heeft een hekel aan het opzichtige heteroseksuele machismo van zijn collega's: 'Dat waren zonder uitzondering knoestige kleerkasten of halve atleten. Galeiboeven, gespeend van opleiding en verfijning.' Zelfs zijn gevoelens voor Youssefs dochter, Loubna, lijken niet helemaal oprecht, want hoewel hij haar in stilte begeert, ziet hij in haar toch vooral de karaktertrekken en de uiterlijke kenmerken van haar vader doorschemeren. Wanneer hij een clandestiene blik op haar geslacht weet te werpen, spreekt hij van haar 'meisjesgeheim' – reviaanser kun je het bijna niet uitdrukken.

Hoe het ook zij: het raadsel rond zijn seksuele voorkeur geeft een extra laag aan Rottiers toch al dubbelzinnige en moeilijk te peilen karakter – en dat is in het geval van Zuivering een groot voordeel. Want er is nog een andere reden te bedenken waarom Rottier de verteller van dit verhaal is. Doordat je geen toegang hebt tot de werkelijke motieven van de vluchtelingen, en dan met name Youssef, wordt Rottier langzaam een representant van de argwanende houding die veel Europeanen jegens migranten aannemen, zeker in tijden van aanslagen. Zo groeit bij Rottier op zeker moment het vermoeden dat Youssefs zoon Rafiq aan het radicaliseren is. De jongen zit veel te internetten en verwijderd telkens na afloop zijn browsergeschiedenis. Omdat hij porno heeft zitten kijken? Of omdat hij met gevaarlijke vrienden heeft zitten chatten, ja, misschien wel bezig is een aanslag te beramen?

Rottier besluit camera's in huis op te hangen en daarmee begint hij zich te gedragen zoals onze regeringen zich in deze tijden van dreiging gedragen: paranoïde, en met het offer der privacy als lapmiddel tegen de angst van het volk.

Wat Rafiq werkelijk uitspookt achter die computer, komen we desalniettemin nooit te weten.

Zo voegt een roman over de oorlog in Syrië, de vluchtelingencrisis, islamitisch terrorisme en de opkomst van extreemrechts toch nog iets toe aan wat we al kennen van tv, krant en internet. Want waar zulke media grossieren in leugens gebracht als keiharde waarheid en opinies als pure feiten, durft Zuivering de onzekerheid onder ogen te zien en vragen onbeantwoord te laten. Het boek zet aan tot speculatie en perspectiefwisseling. Je hoort lezers die een boek ongrijpbaar vinden, weleens verzuchten: 'Wat wil de auteur hier nu eigenlijk mee zeggen?' Dat wordt vaak negatief bedoeld, maar voor mij is die vraag juist uitermate positief. Zuivering is geen preek – het is een vragenmachine. Daarmee schept het de mogelijkheid tot een dialoog tussen lezer en boek, een dialoog die eindeloos kan duren.

Tom Lanoye, Zuivering, Prometheus, 240 blz., € 22.50.

Een Houdini van de rommelmarkt

Zuivering van de Vlaming Tom Lanoye is een indringend, soms weerzinwekkend verhaal over terreur, dood, angst en verraad. Maar het gaat óók over vriendschap en verdraagzaamheid. De auteur heeft het aangedurfd een roman te schrijven waarin de hoofdpersonen zich te weer moeten stellen tegen een vijandige omgeving met terroristische aanslagen.  Douwe de Vries  ANP

Lanoye beschrijft doorgaans geen vrolijke onderwerpen. In zijn romans gaat het om deprimerende gebeurtenissen, soms zelfs destructieve krachten die de samenleving bedreigen. Zo beschrijft hij in zijn roman *Gelukkige slaven* (2013) een samenleving die ongenadig hard afrekent met twee profiteurs, en een breder publiek kon in zijn boekweekgeschenk van 2012, *Heldere hemel*, al kennismaken met de donkere, vaak wraakzuchtige aspecten in het karakter van mensen.

Lanoye is ook in zijn nieuwe roman somber gestemd als hij via zijn verteller en hoofdpersoon Gideon Rottier schrijft over allerlei wereldproblemen die in ernst dreigen toe te nemen. Het is in zijn visie moeilijk, of sterker: onmogelijk, in een groep samen te leven. De geschiedenis overziend, komt hij tot deze perspectiefloze conclusie. De mens is een individu dat als het erop aankomt, uitsluitend aan zichzelf denkt en dus geen sociaal wezen kan zijn. Maar: 'Hoe groot het bederf ook is, je kunt het keren. Zuivering is mogelijk', stelt Gideon vast. Toch een schijnje optimisme?

Lanoyes hoofdfiguur is door een spraakgebrek behept met een minderwaardigheidsgevoel en wil niets liever dan een beroep uitoefenen

dat hem boven het maaiveld doet uitsteken. Dat vindt hij bij Extreme Cleansing, een bedrijf dat 'begint waar anderen afhaken', zoals de directeur hem voorhoudt. Zijn personeel maakt uitgebrande, overstromde of jarenlang verwaarloosde huizen schoon, maar ruimt ook de resten van zelfmoorden en terreuraanslagen op. Voor Gideon en zijn trawanten ook nog een lucratieve bezigheid omdat ze op de bewuste plekken bruikbare spullen inpikken die hun een aardige bijverdiensite opleveren. Gideon houdt er zelfs een grote, verwaarloosde villa aan over. Lanoye, niet wars van een vleugje humor en cynisme, beschrijft het allemaal uitvoerig.

Wending

Pas na zo'n honderd bladzijden komt er een wending in Gideons leven en ook spanning in het verhaal. Dan sluit hij vriendschap met de - nog voor de burgeroorlog - gevluchte Syriër Youssef. Beiden vinden elkaar in hun liefde voor de literatuur (!), op zichzelf een lichtpuntje in een wereld die in deze roman alleen maar uit (be)dreigingen lijkt te bestaan.

Lanoye slaagt erin samen met de lezer in de huid van zijn hoofdpersoon te kruipen die voortdurend keuzes moet maken. Als Gideon



Roman

Zuivering

Tom Lanoye

Prometheus

€ 24,99

door Youssef uit een brandend huis wordt gered, vraagt hij zich af in hoeverre hij zijn vriend die hij inmiddels onderdak heeft geboden in zijn huis, ter wille kan zijn. De vluchteling wil namelijk zijn gezin laten overkomen naar België. Is het een vorm van naastenliefde als hij aan het ingrijpende verzoek van zijn beste vriend voldoet? En wat te doen als er vervolgens een ondraaglijke situatie ontstaat? Het zijn dilemma's in een wereld die steeds gewelddadiger lijkt te worden.

Hoogspanning

Gideon komt onder hoogspanning te staan als de vrouw depressief raakt door de uitzichtloze situatie van het gezin, dat de bureaucratie van de westerse samenleving niet aankan. De dochter wordt plotseling een fanatieke moslima en de zoon dreigt een 'eenzame wolf' te worden. Dat alles tegen de achtergrond van een land dat door een reeks terreuraanslagen wordt getroffen en ter wille van de veiligheid bijna op een politiestaat gaat lijken. Gideon ziet de radicalisering van zijn huisgenoten met angst en beven aan. Ook als 'zuiveraar' van de locaties waar de aanslagen plaatsvinden, dreigt hij psychisch ten onder te gaan.

Lanoye laat zijn hoofdfiguur het

De frivole Houdini die zonder scrupules de resten van tragedies kon opruimen, glijdt af naar een toestand van egoïsme en verraad

verhaal achteraf als een soort verslag vertellen, voorafgegaan door een proloog waarin er plotseling een kleurige haan op zijn terras komt aanvliegen. De haan wordt zijn beste vriend en komt in het vervolg nog enkele malen ter sprake, als de situatie in de villa ondraaglijk wordt. Zo weet Lanoye literair een verrassend evenwicht tot stand te brengen tussen banale en bloedserieuze verhaalelementen.

Zijn hoofdpersoon noemt zichzelf een hakkende eenling en mensenschuwe ontspanningskunstenaar. Daarmee karakteriseert hij de twee polen in zijn karakter die elkaar aanvankelijk in evenwicht houden, maar die hem uiteindelijk door de omstandigheden noodlottig worden. De frivole Houdini van de rommelmarkt - zoals Gideon zichzelf noemt - die zonder scrupules de resten van tragedies kon opruimen, glijdt af naar een toestand van egoïsme en verraad. Het is alsof de auteur hiermee wil aangeven dat een psychische zuivering van zijn hoofdfiguur noodzakelijk is om zichzelf te herpakken. De weg ernaartoe is echter geplaveid met gruwelijke, mensonterende taferelen, zowel op straat als binnenshuis. De wijze waarop Lanoye dit alles gestalte heeft gegeven, is imponerend.

‘Mijn pessimistische gevoel dat het allemaal niet goed zal aflopen, is overeind gebleven’ door MARK SCHAEVERS (interview)

Het wordt een herfst met bijzonder veel Lanoye. Eén: een nieuwe roman, actueel, gedreven, spannend. Twee: een nieuwe toneelbewerking naar Christopher Marlowe, leniger dan die zelf schrijven kon. Drie: performer Lanoye gaat op tournee met ‘Solo ten oorlog’, zijn koningsdrama's die na twintig jaar even klassiek zijn als de Shakespeare-stukken. ‘Nee, je houdt me niet tegen!’

Lanoye gewaagt zelf van een drietrapsraket. Gezien de kwaliteit van het materiaal moet de lancering wel lukken: binnenkort volgt u hem in zijn baan om de aarde. Nu treffen we hem nog even aan de grond in zijn Antwerpse palazzo een decor dat hij belangeloos ter beschikking stelde voor zijn nieuwe roman ‘Zuivering’.

HUMO Op de cover van ‘Zuivering’ staat een haan, en in het boek mag er ook eentje meespelen. Klopt mijn vermoeden dat dat romanpersonage in je eigen tuin is komen aanvliegen?

TOM LANOYE «Zo is het letterlijk gebeurd, ja. Op een morgen lag ik nog te soezen toen René de trap opstormde: ‘Nu moet je eens komen kijken op onze binnenplaats!’ Bleek daar ineens een prachtige haan te zitten. Van een Engels ras, vond ik meteen op het internet. Een soort die een beetje kan vliegen het was ontzettend mooi om te zien hoe hij even opladderde. René was helemaal verliefd op dat haantje.»

HUMO Heette hij ook Hannibal, zoals de haan in het boek?

LANOYE «Nee, we hebben hem Jean-Luc genoemd. Hij sliep hier op de balustrade. En hij hield de smerige katten weg, we hadden meteen een tuin vol merels en mussen. Aten we buiten, dan liep onze haan daar rond, koninklijk en wel.»

HUMO Een mooi trio!

LANOYE «Ik vond het echt geweldig. Hij heeft hier een paar maanden gewoond. Alleen, hij scheet zóveel... We moesten overal op het terras kranten leggen. Maar we reizen voortdurend en uiteindelijk moest hij toch naar een asiel, vonden we. Het heeft drie dagen geduurd voor een speciale stadsdienst hem hier in een kooi kon vangen: hij nam ook zelf niet graag afscheid van ons. René treurt nog om hem.»

HUMO In ‘Zuivering’ valt de haan binnen in de tuin van Gideon Rottier, een eenzame man op jaren die op zijn leven terugblijkt. Lukt het al om de roman in één zin samen te vatten?

LANOYE «Gideons leven wordt door een vreemdeling gered, en hij laadt dan de enorme taak op zijn schouders om die vluchteling en zijn gezin te redden, wat over de hele lijn mislukt. Een tragedie dus, dat vertel ik al in de proloog. »Ik ben erg bang geweest bij het schrijven, omdat ik wou dat het een roman werd die helemaal in het hier en nu geworteld is, en dat is delicaat. Ik ken mezelf: binnen de kortste keren kan het een pamlet worden. Na honderd bladzijden ben ik opnieuw begonnen omdat Gideons stem toch te veel de mijne was.»

HUMO Verwarring lijkt gezien je welbespraaktheid nochtans uitgesloten: Gideon Rottier is een stotteraar.

LANOYE «Ik wou al lang iets schrijven over iemand die extreem stottert, maar wel heel mooi schrijft. Iemand die door dat stotteren een enorm minderwaardigheidscomplex heeft en dat in een meerderwaardigheidscomplex omzet.

»Al in het spetterende taalklokkenspel van ‘Ten oorlog’ was ik bezig met een taal die bij Risjaar Modderfokker den Derde helemaal ontspoot en in brokstukken uit elkaar valt taalpap noemde ik het toen. En het is me nog meer gaan interesseren toen het ook mijn moeder overkwam, het complete verbrokkelen van haar taal. In mijn jeugd waren er in de buurt ook een paar stotteraars, ze werden

daarom uitgelachen. Ofwel weet je dat gebrek dan te hanteren en wordt het een wapen, ofwel begint het in te kankeren, wat bij Gideon het geval is.

»Nog iets wat vooraf al vaststond: het moest in dit boek ook over literatuur gaan. 'Cyrano de Bergerac' van Edmond Rostand houdt me al lang bezig: daarin wordt een lelijkheid opgevoerd die mooi kan spreken, en die een knappe man souleert wanneer die zich tot zijn geliefde Roxanne richt. Heel interessant, dat op die manier twee mooie dingen samenkomen.»

HUMO Gideon Rottier, bedrijvig in de schoonmaaksector, is ook fan van Apollinaire en Baudelaire. Er zal vast een recensent opduiken die dat niet heel geloofwaardig vindt.

LANOYE «In een roman mogen dingen larger than life zijn. En het is niet ondenkbaar, hè? Ik heb

eens voor mijn deur van vijf tot halfzeven 's ochtends met een Russische taxichauffeur over Tsjechov en Dostojevski gebabbeld. De meter stond af, godzijdank.»

HUMO Research hoeft niet duur te zijn: je wilt Rottier een extreem beroep meegeven en je vindt inspiratie in een gratis krant, Metro. Uit een artikel over een gespecialiseerde reinigingsfirma neem je gelijk de bedrijfslogan letterlijk over: 'Wij starten waar anderen afhaken'.

LANOYE «Geweldige slogan, toch? En ik heb nog meer zinnen letterlijk overgenomen. Nog drie andere extreme beroepen werden met een interviewtje opgevoerd, ik heb ze alle drie ook gebruikt: een spermavanger bij raspaarden, een onderwaterlasser en een taxidermist. Je moet toch een beetje dankbaar zijn als je op zo'n gratis readymade stoot? De naam van het bedrijf heb ik wel veranderd van Deli Clean naar Extreme Cleansing, en dat laatste blijkt dan weer de naam van een extreem dieet te zijn: je kunt het toch niet verzinnen?»

HUMO De vluchteling over wie het gaat, Youssef, is afkomstig uit Syrië. LANOYE «Het woord Syrië valt nergens, maar het kan niet anders dan dat land zijn. René en ik hebben er rondgereisd in 2003: Palmyra, Aleppo, Damascus, Hama... Een mooie trip, kort voor de oorlog.»

HUMO Rottier neemt Youssef in zijn huis op, maar niet om ideologische motieven. Hij wil niet meeduwelen aan de kar van Merkel: 'Wir schaffen das!'

LANOYE «Nee, hij doet het uit vriendschap, omdat hij in zijn werkkring iemand gevonden heeft die hem niet uitlacht, iemand met wie hij over taal en literatuur kan spreken. Tegelijk blijft Gideon zich tot aan het eind van het boek afvragen of die Youssef wel te vertrouwen is, zeker omdat hij opeens een gezin blijkt te hebben, dat ook komt inwonen zijn vrouw, zijn zoon en zijn dochter.»

HUMO Het huis waarin ze wonen, is even ruim als het jouwe, maar het draait op een moeilijk samenleven uit.

LANOYE «'Visite en vis blijven drie dagen fris,' schrijf ik, en hun verblijf duurt véél langer dan drie dagen... Politiek was ik zelf erg gecharmeerd door de lijn van Merkel: we moeten onze historische en morele verantwoordelijkheid nemen en een goed vluchtelingenbeleid uitbouwen. Tegelijk besef ik, net als zij overigens, dat daar veel problemen bij komen kijken. Ik heb genoeg gelezen over de Belgische vluchtelingen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog om te weten hoe lastig het kan zijn als je met mensen gedwongen moet samenwonen. »Ik kon in dat verband ook nog één en ander opsteken van mijn eigen familiegeschiedenis. De enige zus van mijn vader heeft in de Tweede Wereldoorlog met haar man een aantal Engelse piloten verborgen. Die voelden zich superieur, lachten haar vaak uit en hielden zich niet aan afspraken, ook als dat gevaar voor iedereen opleverde. Na de oorlog heeft mijn tante hen nooit meer willen terugzien, en ze hebben zelf ook geen contact gezocht. Haar verhalen daarover heb ik altijd fantastisch gevonden: hoe ze die piloten verborgen, hoe ze voor eten zorgden. Het eten belandde bij hen via een hele keten die begon bij mijn grootvader, die toen al met zijn twee zonen mijn vader was de jongste in de vleesindustrie zat.

»De man van die tante is kort voor mijn geboorte gestorven, en dat is bepalend geweest voor mijn leven. Hij was leraar aan het atheneum van Sint-Ni klaas, een volbloed liberaal, een vriend van Herman Teirlinck, vrijmetselaar en lid van de Witte Brigade, en hij zou mijn peter worden. Was hij blijven leven, dan zou ik zeker in het atheneum beland zijn, en niet in het college, in de klas van de

geweldige Anton van Wilderode. Maar ik neem aan dat er van mij ook wel iets terechtgekomen zou zijn zonder die bijzondere collegejaren.»

WREED THEATER

HUMO `Zuivering' wordt helemaal een roman van deze tijd als het schoonmaakbedrijf Extreme Cleansing ook de sites gaat opruimen waar aanslagen hebben plaatsgevonden. Zo komen de Brusselse aanslagen van 22 maart 2016 in het vizier, zij het dat je er een aanslag van maakt op een `spoorwegkathedraal' in een Antwerpse context. Een typisch Lanoë-woord trouwens, die kathedraal.

LANOË «De Antwerpse middenstatie wordt hier wel zo genoemd, hoor, en al zeker door mij. Want ik vind kathedraal inderdaad een geweldig woord ik ben ook zelf een nicht en een ketter zo groot als een kathedraal.

»De aanslagen worden de arena van de roman, al ben ik niet zo zeer geïnteresseerd in de aanslagen zelf, maar wat ze doen met die mensen in de microkosmos van het huis waarin ze samenwonen. De sfeer van paranoia en angst brengt hen ertoe dingen te doen die ze anders niet zouden doen. Gideon probeert de vluchtelingen te helpen, maar zet daardoor een geweldige tragedie in gang. Het boek gaat over wat angst doet met mensen.»

HUMO De plot zullen we niet verklappen, maar laten we toch vaststellen dat het in de roman aanslagen regent: je gaat ervan uit dat het nog lang niet gedaan is?

LANOË «Natuurlijk zijn die aanslagen niet afgelopen. Pas nog is er in Londen een emmertje met explosieven ontploft om ons daaraan te herinneren. En nu het kalifaat in elkaar is gedonderd, zijn er ook gedesillusioneerde gasten op weg naar ons, getrainde oorlogsmachines, gekken. Het waren vaak al psychopaten voor ze vertrokken, wat moet dat worden als ze terugkomen?»

HUMO Gideon Rottier beschrijft terrorisme als een vorm van primitief theater.

LANOË «Daar ben ik het zeker mee eens, het is het theater van de wreedheid: je onthoofd iemand en je ilmt het ook. Ik bedoel het niet cynisch, maar dat is een enorm theatraal gebaar, waarmee ze de angst willen vergroten. En vervolgens heb je helaas politici die daarop inspelen en die angst nog vergroten, om er politiek voordeel uit te halen.

»Terreur heeft altijd een dubbele werking. Er zijn dewonden die de criminelen veroorzaken, maar er is ook de zelfverminking door er verkeerd mee om te gaan. Denk aan de laatste speech van Theresa May vóór de Britse verkiezingen. Wat ze zei was: `wij zijn superieur, want we verdedigen de rechten van de mens, maar we moeten nu wel even `de moed hebben', zoals dat dan altijd heet, om ze opzij te schuiven...' Zo lonkt een autoritair regime, dat de bedreiging nog opklopt om vervolgens maatregelen naar voren te kunnen schuiven. Het N-VA idee om ook opiniedelicten strafbaar te stellen is bijvoorbeeld een brug te ver: dan gooi je belangwekkende verworvenheden van onze maatschappij overboord, terwijl je beweert ze te verdedigen.

»Er is nu een grote vluchtelingenstroom, en zoals altijd werkt die ontregelend. En dus zijn maatregelen nodig waar bij de eerste bekommernis is: hoe kunnen we dingen regelen? En niet: hoe kunnen we meer macht verwerven?»

HUMO En dat laatste zie je ook bij ons gebeuren?

LANOË «Dat is toch wat Theo Francken voortdurend doet in zijn tweets: de culturele angst die er is nog verder aanzwengelen, en de politieke winst incasseren. Hij bestrijdt Vlaams Belang door zelf een VB'er te worden. Als staatssecretaris maakt hij misbruik van zijn positie door het propagandawapen Twitter in te zetten en er zijn carrière mee op te bouwen. Die man hoort elke Belg te vertegenwoordigen. Ik ben ervan gedegouteerd.»

HUMO Gedegouteerd door de populairste politicus van Vlaanderen? LANOË «Hij is het dubbele gezicht van die partij, een skinhead met zeehondenogjes. Af en toe hoor ik 'm dingen zeggen waar ik het mee eens ben, maar ik mag toch ook zeggen dat zijn Twitteraccount een digitale knokploeg is? Wordt er een zware crimineel buitengezet, dan schrijft hij letterlijk: `Links zou ze allemaal hier houden!'

Wie van links zegt zoiets dan? Hij ziet niets anders dan 'linkse puinhopen', terwijl de beleidsmakers vóór hem op dat terrein liberalen waren, zoals Maggie De Block en Annemie Turtelboom.

»Tien jaar geleden stond Bart De Wever op zijn achterste poten omdat hij van jongeren mails kreeg die begonnen met 'Hoi!' in plaats van met 'Weledelhooggeboren Julius Caesar' of weet ik veel hoe hij wenste te worden aangesproken. Maar vandaag houdt hij Francken de hand boven het hoofd: 'Mensen opkuisen? Geen probleem met die toon!' De Wever is historicus, hij moet weten dat propaganda niet risicoloos is, woorden zijn altijd de eerste wapens. Francken heeft zich nu geëxcuseerd, maar zijn tactiek blijft: eerst provoceren, dan dankbaar janken als je terugkat. Hij 'overweegt' nu luidkeels een proces tegen een misplaatste cartoon met wie als advocaat? Charlie Hebdo? Nu spreekt de pers over die ene spotprent, niet over de bedreigde pensioenen van duizenden.

»Zo is ook De Wever helaas geen burgervader voor iedereen, hij is de parttime-burgemeester die onze stad gebruikt om de partij waarvan hij voorzitter is fulltime in de markt te zetten. Met zijn opklopperij, zoals onlangs weer over de wijk aan de Turnhoutsebaan, doet hij zijn best om de gemoederen in een politiek opbod te verhitten in plaats van ze te bedaren.

»Maar laten we het over mijn boek hebben, ik vind me te veel op, en geef ze te veel voedsel dat ze weer kunnen gebruiken in hun mallemolen van propaganda. Dat zullen ze met deze quotes opnieuw doen. Ze hebben veel geleerd van Trump. Eerst vond iedereen hem een gek, intussen imiteren veel politici hem.

»Ik heb geen pamlet geschreven, heel bewust heb ik voor een roman gekozen, omdat ik daar propaganda en ongenuanceerdheid juist uit de weg moet gaan. Als iemand 'Zuivering' weet te herleiden tot een eenduidige politieke boodschap, is dat een gek of minstens een slechte lezer.

»Om de zoveel tijd wordt de roman doodverklaard, meestal door mensen die er niet in slagen één te schrijven. De unieke kracht van de roman blijft toch dat je, door in te zoomen op één persoon of één bepaalde arena, dingen naar boven kan brengen over het leven, de liefde, het lijden, de mislukking en de tragiek die de wetenschap noch de journalistiek kan opleveren. Ik vind het een ongelukkige trend dat het geloof afkalft dat de verbeelding ons veel kan leren. Non-ictieboeken worden almaar belangrijker. Men lokt volk naar de bioscoop met de slogan 'Based on a true story', en nooit: 'Fantastisch bij elkaar verzonnen!' Dingen verzinnen

lijkt niet meer van belang, tenzij om mensen te amuseren: 'Star Wars'! Maar voor we het over mijn verbeelding hebben, toch nog één ding over Theo Francken, die in de ene tweet na de andere beweert dat links de grenzen wil opengooien. Nee, open grenzen is géén uitvinding van links. Juist in het kapitalistische walhalla bestaan er geen grenzen, geen douaniers, geen invoer- en uitvoertaksen. Dat is de crux: rechts wil dat de grenzen open zijn voor goederen, diensten en kapitalen, en bedriegt tegelijk zichzelf door te denken dat ze die grenzen wél kunnen sluiten voor mensen als ze dat willen. Is het de schuld van links dat een kleine zelfstandige die hier een koieshop begint, procentueel meer belastingen moet betalen dan een nieuwe Starbucks? Is het links dat de kapitaalvlucht naar belastingparadijzen mogelijk maakt?

»Voor mij is de strijd tussen links en rechts nog altijd wezenlijk. En dat de cultuuroorlog voortdurend wordt aangezwengeld, heeft juist de bedoeling dat we niet meer over de economische oorlog zouden spreken. De afgelopen jaren is er voortdurend balletje-balletje gespeeld met drie kokosnoten: de boerkini, de hoofddoek en Zwarte Piet. Ik beken, ik heb eraan meegedaan, maar zoals altijd was het de bedoeling van de goochelaar om de aandacht af te leiden. Intussen zagen we niet wat er in de kontzakken gebeurde: er werd geld geroofd uit de portefeuilles van alle mensen die voorovergebogen staan, om het in de portefeuille te steken van mensen die al heel veel hebben. Een hold-up naar boven toe dat is het belangrijkste resultaat van de crisis in 2008.

»Daarover moet het weer gaan: de koopkracht die voor velen nog altijd naar beneden gaat, de leugens van Gwendolyn Rutten over de pensioenen, het opgeven van het Rijnlandse model voor het Angelsaksische model. Laat het identiteitsdebat dáár eens over gaan: de uitverkoop van onze verzorgingsstaat.

»Kom, gauw weer over de roman. Ik kan me toch niet inhouden.»

BELGISCHE BOMMEN

HUMO Dat geeft me dan de gelegenheid op te merken dat de stijl afwijkt van eerdere boeken: kortere zinnen, nogal sec, gericht op de plot.

LANOYE «Het is Gideon Rottier die hier zijn memoires schrijft. Stilistisch moet het nog wel binnen mijn registers vallen, maar het moet ook duidelijk een nieuwe variant van mijn taal zijn. Ik voer hier iemand op die zelf weer andere mensen opvoert. Ik schets dus zijn portret via het portret dat hij van anderen tekent: ik zit te schaken op twee borden tegelijk. Dat was moeilijk, maar ook spannend. Bovendien is Gideon iemand die zichzelf en anderen manipuleert: je weet nooit zeker of het klopt wat hij zegt. Dat vond ik geweldig om te schrijven. De laatste zestig, zeventig pagina's vind ik zelf de sterkste romanpagina's die ik ooit heb geschreven, omdat niet alleen alles organisch samenkomt, maar ook omdat je er een prettige blues in krijgt: iemand rekent met zichzelf af en houdt toch een slag om de arm.»

HUMO In 'Zuivering' wordt vanuit een onbepaalde toekomst op ons heden teruggekeken. Volgens de romancier is de aanslagengolf zachtjes weggeëbd.

LANOYE «Dat slot had ik nodig binnen het kader van de roman, maar of het echt zo zal lopen, daar heb ik mijn gerede twijfels over. We moeten beseffen dat het geweld in het Midden-Oosten de fall-out is van jaren kolonialisme van toen en nu. Onze betrokkenheid is duidelijk: wij bombarderen daar nu! En onze Vlaams-nationale minister van Belgische! Landsverdediging wordt kwaad wanneer iemand vraagt of daarbij burgerdoden gevallen zijn. Iemand die uit de traditie van 'nooit meer oorlog' komt, wil niet eens toegeven dat daar ook onder de burgers slachtoffers vallen.

»Na de aanslag op de Bataclan zei de Franse president Hollande: 'Dit is een aanslag op de hoofdstad van de beschaving!' Wat een aanmatiging! Alsof het ook niet te maken heeft met wat Frankrijk in Libië heeft gedaan, met de machtspositie en de economische belangen die dat land had en heeft in Franstalig Afrika.

»Maar als je dat soort dingen aanvoert, wordt dat allemaal weggevaagd met één simpel zinnetje: 'We gaan ons toch geen schuldcomplex laten aanpraten!' Gaan we dan zeggen dat er geen enkele betrokkenheid was en is? Dat het Westen met zijn koloniale politiek een aantal Arabische landen níet bedrogen heeft, dat het níet mee verantwoordelijk is voor de -destabilisering van Irak? Kijk naar wat in Afghanistan gebeurt, waar de VS doelbewust langer blijven om er het lithium en het goud weg te halen terwijl Trump doodleuk beweert: 'Misschien moeten zij ons betalen voor het feit dat wij hen redden, dat wij hen de kans geven met onze wapens terroristen neer te schieten.' Kijk naar Syrië, waar Assad ver-schrikke-lijk de winnaar van de oorlog is. En dan moeten we het een andere keer eens hebben over Iran, Israël... Wil je het terrorisme begrijpen, dan moet je ook die geopolitieke situatie in zijn volle complexiteit omarmen. Het volstaat echt niet om alleen maar dat ene argument te blijven herhalen: 'Als iedereen seculier wordt, zijn al onze problemen opgelost.'»

HUMO Er is wel een probleem binnen de islam, zei Salman Rushdie onlangs nog in de kolommen van Humo.

LANOYE «Ik zeg niet dat godsdienst niet belangrijk is. Bijna alle aanslagplegers laten weten dat Allah de grootste is en legitimeren daar hun daden mee. Maar daar staan drie simpele waarheden tegenover. Eén: de meeste slachtoffers van het kalifaat in Syrië zijn moslim. Twee: het grootste deel van wie gesneuveld is in de strijd tegen het kalifaat boots on the ground, hè, niet een beetje bombarderen en burgerdoden maken was moslim. Drie: als we ooit dat kalifaat verslaan, zal het zijn doordat we bruggen bouwen met moslims. Hier aanslagen verhinderen zul je moeten doen met iniltranten die moslim zijn.

»Voor sommigen is 'Soumission' Houellebecq de bijbel. Het is een provocatief boek, waar ik wel mee heb kunnen lachen, al is het niet zijn sterkste. In dat boek wordt een moslim president van Frankrijk, en veel mensen lezen het als een realistisch scenario: westerse landen zullen moeten knielen voor de moslimmeerderheid die eraan komt. In Londen is via Labour een moslimburgemeester verkozen,

Sadiq Khan. Is de sharia daar ingevoerd? Of in het Rotterdam van burgemeester Ahmed Aboutaleb, of in het Arnhem van Ahmed Marcouch? Ik heb de indruk van niet.»

HUMO In de afgelopen jaren klonk je in interviews bijzonder somber over de toestand van de wereld: oorlog is verre van ondenkbaar. Ben je wat optimistischer gestemd nu een aantal stresstests niet slecht uitvallen na de verkiezingen in Nederland, Frankrijk en allicht ook Duitsland?

LANOYE «Mijn pessimistische gevoel dat het allemaal niet goed zal aflopen, is overeind gebleven. Veel zal van de economische ontwikkelingen afhangen, en dat maakt me alleen pessimistischer. Onderaan op de ladder blijft men de mensen maar uitkleden. Dat wekt na-ijver en een verlangen naar een cultureel en politiek homogeen en raciaal zuivere maatschappij. Die trend zie ik niet afnemen. 'We moeten vooral zorgen dat de sterken sterk blijven!' vatte Siegfried Bracke het eens samen, en dat blijft men zichzelf en anderen wijsmaken. Alsof het geen gevolgen zal hebben dat de niet-sterken het almaar moeilijker krijgen.»

HUMO Zo tussen het romans schrijven door is er ook een toneelstuk ontstaan: je bewerkte 'Edward II' van Christopher Marlowe.

LANOYE «Ja. Mijn roman 'Zuivering' heeft er bijna twee maanden door stilgelegen en de verhoopte rustige zomer is erbij ingeschoten. Ik kon niet anders dan dat toneelstuk aannemen toen Theater Zuidpool met het voorstel kwam. Want Shakespeare mag dan degrotere dichter en dramaturg zijn, Marlowe was wel dé grote pionier van het elizabethaanse theater, en hij had een geweldig leven. Dát hadden ze moeten verfilmen, in plaats van die draak 'Shakespeare in Love'. Zijn stuk over Edward II is alleen al interessant omdat het vrij onomstotelijk vaststaat dat die man, net als Marlowe zelf trouwens, de Griekse beginselen toegedaan was. En ik heb er heel veel bij geschreven. Sinds 'Sprakeloos' durf ik álles, met dat boek over mijn moeder heb ik leren schrijven zonder rem, het is mijn 'Kappellekensbaan'.

»Het was ook een godsgeschenk om met de fenomenale acteurs van Zuidpool te kunnen werken. Als je een koninginnenrol voor Sofie Decleir kunt schrijven, kun je niet weigeren. Zij is, zo hebben Josse De Pauw en ik onlangs om vier uur 's nachts in een Oostends café besloten, één van onze vijf wereldactrices. »De discussies aan de keukentafel met de acteurs waren heerlijk, en heel belangrijk. Ooit leed het toneel aan het vedettisme van de acteurs, vandaag aan het vedettisme van de regisseurs, de grote sterren van ons toneel, van wie sommigen zoveel dingen combineren dat ze binnenkort waarschijnlijk ook de dagelijkse leiding van Lufthansa erbij nemen. We moeten niet alleen luisteren naar die regisseurs, maar ook naar de acteurs, ze zijn een soort professoren van de intuïtie. Ik sta helemaal achter wat Wim Opbrouck onlangs in 'Zomergasten' zei: als er niet één gezelschap overblijft dat vertrekt vanuit de acteurs, bloedt ook mijn hart.»

HUMO Dat gebeurt wel meer als je aan het theater bij ons denkt. 'Een artistieke hellhole', zei je vorig jaar.

LANOYE (zucht) «Omdat we met een dubbele ideologische afrekening zitten, ja. Je hebt aan de ene kant Geert Bourgeois, die kunstenaars die níét voor de Republiek Vlaanderen zijn onlangs wereldvreemd noemde. Letterlijk: wereldvreemd! En anderzijds heb je Sven Gatz, een minister van Cultuur die naar Zuid-Afrika reist, daar prachtige Vlaamse projecten bezoekt en terugkomt met de boodschap: 'We moeten ook leren om geld uit de vrije markt te halen.' In Zuid-Afrika is er gewoon geen ander geld! En als hij dan 10 procent van het budget van de theaters door het publiek wil laten bestemmen, wordt het helemaal een wurgstrategie. Gaan we het ministerie van Cultuur soms vervangen door een volkscomité met sponsoring van Fernand Huts en tax sheltering van de Boerinnenbond? Ja, de gewone mens heeft recht op bezigheidstherapie en buurtwerk, maar hij heeft evenzeer recht op topmusea en toptheater, gerund door de beste vakmensen.»

HUMO Je vroeg vorig jaar in de krant om het ontslag van Gatz, maar dat heeft geen indruk gemaakt.

LANOYE «Ik vroeg om zijn ontslag als hij bleef snoeien, en dat ís gebeurd. In Antwerpen zijn nu ook de subsidiepotten van de provincie weggevallen: de meeste cultuurhuizen weten niet eens hoe ze over een paar maanden verder moeten. Goed bestuur is dan ver weg, de Vlaamse regering is een onbetrouwbare partner. Men investeert hier veel minder in kunst dan in onze buurlanden, terwijl men

in het buitenland wél trots gaat uitpakken met werk van Vlaamse artiesten die men de dag daarna 'wereldvreemd' noemt. En dan maar schrikken dat die artiesten je beleid niet toejuichen.» HUMO Je brengt 'Ten oorlog' nu zelf op de planken. Is dat een nieuw verdienmodel waar de kleine middenstander Lanoye wel oog voor heeft, nu de boekenverkoop slinkt?

LANOYE «Ik geloof in economische groei als het over mezelf gaat: een andere groei zit er niet meer in (lacht). Mensen mogen er een verdienmodel in zien, voor mezelf is zo'n tournee na een grote roman een langgerekte champagnekurk die mag knallen: feest! Ik ga grote stukken vanbuiten leren, en voor de rest wordt het een literaire lezing met veel grappen. Ook een beetje 'Bompa vertelt'. Ik hoop dat de mensen in groten getale komen, maar ik doe het ook voor een publiek van één man. Zelfs nul: dan streamen we op het internet. Nee, je houdt me niet tegen!»

'Zuivering' van Tom Lanoye verschijnt op 28 september bij Prometheus. 'Solo ten oorlog' gaat op 1 oktober in première in Utrecht. Speeldata in Vlaanderen: www.begeerte.be 'De felomstreden kroon etc...' gaat op 4 oktober in première in Antwerpen.

Speeldata in Vlaanderen: www.zuidpool.be

Het Parool

Theater van wreedheid en veiligheid door DIEUWERTJE MERTENS (interview)

In zijn nieuwe roman schetst Tom Lanoye de gevolgen van angst en paranoia voor de samenleving. Terreur krijgt de overhand. 'Onderweg naar het station telde ik vandaag acht zwaarbewappende militairen.'

Halverwege het gesprek dat alle kanten op schiet, roept de Vlaamse romancier, dichter, theater-maker en performer [Tom Lanoye](#) (1958): "Het is wel een heel pessimistisch interview." Aanleiding is zijn nieuwe roman *Zuivering*, maar het gaat ook over de Vlaamse politiek, taalgebruik in het publieke debat en Europa – de voedingsbodem voor zijn roman.

Hoofdpersonage en verteller Gideon Rottier neemt een gevlucht gezin onder zijn hoede, wat tot de nodige problemen leidt. Ook buitenshuis ontspoord de situatie: in het decor herkent de lezer de stad Antwerpen in een Vlaanderen dat dagelijks wordt geteisterd door aanslagen van terroristische groeperingen, extreemrechts en lone wolves. "Een dystopie die ik vrees."

Dit is niet het eerste werk van Lanoye waarin migratie en het multiculturele Europa centraal staan. Denk aan *Het derde huwelijk* (2006) over een multicultureel schijnhuwelijk en *Gaz* (2015), een monoloog van de moeder van een zelfmoordterrorist. In navolging van de door hem bewonderde Louis Paul Boon vindt Lanoye dat een schrijver moet fungeren als een 'seismograaf die de trillingen doorgeeft die hij voelt in de maatschappij'. "Maar als een collega iets maakt wat alleen maar mooi wil zijn, zal ik dat ook verdedigen, hoor. Persoonlijk geloof ik in de roman die meer dan alleen mooi wil zijn. Met kunst kun je de grote tendensen van de samenleving vatten en individualiseren om de complexiteit van schuldvragen zichtbaar te maken."

EENZAME STOTTERAAR

Gideon is een eenzame stotteraar, die ook nog eens slist. Hij werkt voor het bedrijf Extreme Cleansing, dat als motto hanteert: 'Wij beginnen waar anderen afhaken.' Dat houdt in dat hij gebouwen schoonmaakt na brand, overstroming en zelfmoord. Hij raakt bevriend met zijn nieuwe collega Youssef, die zijn thuisland ontvluchtte. De twee tegenpolen vinden elkaar in hun liefde voor taal en poëzie. En dan redt Youssef ook nog eens zijn leven bij een bedrijfsongeval. Als morele wederdienst belooft Gideon Youssef te zorgen voor zijn gezin, dat ook naar België komt, wat een zeer lastige opgave blijkt.

Zuivering zit bomvol beeldspraak, verwijzingen naar actuele discussies, geschiedenis en alles overstijgende thema's, zoals eenzaamheid, vriendschap en schuld. Een oordeel over de personages en de situaties waarin zij zich begeven is dan ook niet zomaar geveld.

Als symbolische aangever van het verhaal landt er een haan in het stadstuinje van Lanoye en later ook bij zijn romanpersonage. 'Een schoonheid van gevogelte', waar Gideon direct vol van is. In de haan herkent hij het dualisme dat ook in hemzelf schuilgaat: macho, heilig dier en slachtoffer.

"Wist je dat er overal in België gedumpte hanen rondzwerven? Meestal worden ze door de gemeente afgemaakt," zegt Lanoye. Gideon vertelt in de roman: 'Ook de haan kreeg in de loop der geschiedenis tegenstrijdige rollen toebedeeld.' De haan vormt de aftrap van de memoires van Gideon, waarin hij de lezer probeert uit te leggen wat er is gebeurd.

Met *Zuivering* heeft Lanoye geprobeerd al zijn angsten uit te drijven, als een catharsis. "Dit is het boek van angst en paranoia. De omstandigheden – aanslagen, antiterreurwetten, moeilijk samenleven – maken dat mensen andere dingen gaan doen dan ze willen. Vijf personen worden te gronde gericht door wat er buitenshuis gebeurt: enerzijds zijn er terroristen die angst zaaien, daar staan rechts-extremisten tegenover die politiek gewin proberen te behalen door de situatie verder op te kloppen en daar krijg je de angst van individuele personen die van alles in gang zetten bovenop, wat het nog erger maakt."

JOODSE WIJK

Lanoye is zelf ook bevattelijk voor de heersende angst, geeft hij toe. “Ik woon in de Joodse wijk in Antwerpen. Vandaag fietste ik naar het station, anderhalve kilometer van mijn huis. Ik telde onderweg acht zwaarbewapende militairen en voor het station stonden twee grote legervoertuigen. Voor ik in de trein stap, denk ik aan wat er zou kunnen gebeuren. Terrorisme is theater van de wreedheid, de hotspots liggen vast. Voor een deel moet je dat beantwoorden met het theater van de veiligheid: overal soldaten, figuranten van de valse geruststelling. In Brussel zijn veel aanslagen, maar er heerst angst dat ook Antwerpen aan de beurt zal komen. Die angst verstikt het debat.”

Hij noemt als voorbeeld de Somalische man die in augustus in Brussel patrouillerende militairen te lijf wilde gaan met een mes. De man werd doodgeschoten. “De beveiliging wordt gebruikt door mensen die geënceneerd zelfmoord willen plegen. Ik begrijp het, soldaten hebben een license to kill. Maar er mogen nu geen vragen meer over worden gesteld: was doodschieten wel nodig?”

Tijdens het schrijven zoekt hij bewust zijn eigen ongemakken op. “Je kunt niet over onderwerpen schrijven en ze dan uit de weg gaan. Ik moest Gideon een aantal dingen laten zeggen waar ik het mee oneens ben. Hij heeft veel vooroordelen over vluchtelingen. Ik was af en toe bang voor het boek: ik moest andere personages tekenen vanuit Gideon op een manier die ook wat over hem zegt. Hij doet heel wrede dingen.”

“Hij vertelt Karima, Youssefs vrouw, nadat de situatie thuis is geëscaleerd, dat ze een ander onderkomen moet vinden voor haar gezin. Hij neemt haar mee om de meest gruwelijke, aftandse panden te bezichtigen, om haar een lesje te leren. En dat is nog het minste. Tegelijkertijd zorgt hij ook voor het gezin. Goed en kwaad zijn niet altijd helder te scheiden.”

Lanoye vertelt een verhaal over zijn tante die in de Tweede Wereldoorlog in het verzet zat en onderdak verleende aan twee Britse piloten. Ze probeerde buiten de voedselbonnen om aan eten voor hen te komen door de koeien, die bij de slagerij van Lanoyes ouders werden gebracht, te melken voor de slacht en het afvalvlees te bewaren. “Mijn tante sprak altijd kwaad over die piloten: ze zeurden over het eten en ze hielden zich niet aan de regels, want ze rookten overdag in de tuin en spraken te luid in het Engels, waardoor de burens ze zouden kunnen horen. Dat verhaal heeft me altijd gefascineerd. Zuivere helden en totale schurken bestaan wellicht niet.”

ONTMENSELIJING IN DE TAAL

Voor het verhaal maakt Lanoye gebruik van krantenartikelen en uitspraken in de media. “In een interview dat hij inmiddels betwist, riep Wim van Rooy (een Vlaamse islamcriticus, red.) bijvoorbeeld op alle moslims verplicht bij elkaar te drijven, zoals Amerika na ‘Pearl Harbour’ deed met tienduizenden Japanners.”

Loubna, Youssefs dochter, spreekt de angst uit voor eenzelfde lot als de Joodse gemeenschap in de Tweede Wereldoorlog ten deel viel: de deportatie van niet-Europese vreemdelingen en moslims naar kampen. ‘Als dat glorieuze continent zich blijft beroepen op zijn eeuwige waarden – waarom zouden dan ook zijn eeuwenoude kwalen niet meer gelden?’ fulmineert zij.

“Theo Francken, onze staatssecretaris voor Migratie en Asiel, kwam onlangs in opspraak omdat hij sprak over het ‘opkuisen’ van illegale asielzoekers. Over zuivering gesproken! Ontmenselijking in de taal is meestal de voorbode van iets veel ergers,” zegt Lanoye, de schrijver voor wie taal het hoogste goed is.

Terwijl de wereld rondom Lanoyes personages instort, blijft de taal fier overeind. Soms wordt ze zelfs poëzie, zoals aan het begin van Gideons memoires: ‘En toch houd ik mijn hele leven lang al van fanfares, Franse verzen en allerhande extravaganza. Ik ben verzot op Apollinaire en Baudelaire. Wie leest ze nog? Wie leest ze nog in de taal van Molière en Voltaire? Ik. Niemand bemint welsprekendheid meer dan de hakkelaar. Zelf schrijft hij zijn verzen in het geheim.’

Lanoye herhaalt de laatste zin en lacht: “Mooi, hè? Gideon kan niet goed praten, maar wel mooi schrijven.” Hij heeft sommige zinnen als punchline gecentreerd in de tekst laten plaatsnemen. Voor een rasperformer en taalvirtuoos als Lanoye zal Gideons handicap een schrikbeeld zijn? “Taal is alles wat

ik heb. Ik heb moeten toezien hoe mijn moeder door een beroerte de taal verloor en ik ben bang dat het mij ook zal overkomen.” Hij schreef over haar in *Sprakeloos* (2009). “Dat ik verbaal zo getalenteerd ben, heb ik van haar.”

Zuivering is geschreven als een Griekse tragedie en vraagt erom op de planken te worden opgevoerd. De proloog heeft hij al voorgedragen voor publiek, een groot succes. ‘Een goed boek is een toneelstuk.’

Gideon besluit zijn memoires met: ‘(..) de aanslagengolven ebden langzaam weg’. ‘Maar daar geloof ik niet in,’ zegt Lanoye.

FICTIE: Tom Lanoye; Zuivering, Prometheus, 360 blz, 24,99

Twintig jaar na de opvoering van de theaterproductie ‘Ten oorlog’, staat Tom Lanoye opnieuw in de theaters met ‘[Solo Ten Oorlog](#)’, zijn bewerking van acht koningsdrama’s van Shakespeare, zie: behouddebegeerte.be

Gazet van Antwerpen

'Sociale media kunnen nooit het fysieke samenzijn vervangen' door KATRIJN SERNEELS (interview)

In Zuivering, de elfde roman van Tom Lanoye, is Antwerpen het toneel van de actie. "Een stad met een spoorwegkathedraal bij de E19... Je herkent Antwerpen wel, al noem ik de stad nergens bij naam. Een bewuste keuze, want de stad waar hoofdpersonage Gideon Rottier woont, staat symbool voor alle steden waar aanslagen dreigen. Waar angst en paranoïa leven."

Gideon Rottier woont, net als Tom Lanoye (59) zelf, in een herenhuis met vergulde muurversieringen in de traphal. Ze hebben allebei een aparte kast waar ze woordenboeken en grammatica's in verschillende talen bewaren. En op een goeie dag landt er een haan op hun binnenplaats.

Was de haan die bij jullie landde de inspiratie voor deze roman?

Ik lag nog in bed toen mijn man René op onze koer een haan ontdekte die was komen aanvliegen. Ik ben gaan opzoeken wat voor dier het was, het bleek een Engels ras te zijn. We hebben zeker twee maanden voor hem gezorgd, we noemden hem Jean-Luc. Dankzij onze haan durfden de merels en duiven weer op onze koer langskomen, de haan hield de katten weg. Maar omdat wij ook vaak in het buitenland zitten en niet voor hem konden blijven zorgen, is het dierenasiel hem op een goede dag komen ophalen. Mijn hoofd is een broedmachine: dat haantje dat kwam aanvliegen, het idee om een stotteraar op te voeren als hoofdpersonage, een artikelreeks over extreme beroepen, de actualiteit van de vluchtelingen en de aanslagen... het vloeide in mijn hoofd allemaal samen tot deze roman.

Geen vluchteling, maar een haantje van kunstenaar Koen Vanmechelen haalde de boekcover.

Als slagerszoon blijft de anatomie van dieren mij fascineren, daarom sprak dat beeld me aan: zo'n haantje half met pluimen, half gepluimd.

Vanmechelen droomt van een 'Cosmopolitan Chicken', die DNA van over de hele wereld verenigt.

Dat project is een prachtige utopie... mijn boek is een dystopie: het eindigt in drama. Dat gepluimde haantje is ook een knipoog naar

een van de beroepen die Gideon in het boek uitprobeert, taxidermist. Als stotteraar heeft hij het moeilijk werk te vinden. Hij schrijft wel schitterende sollicitatiebrieven, die zo overtuigend blijken dat hij zelfs voor extreme beroepen als onderwaterlasser of spermavanger bij paarden in aanmerking komt. Tot hij zijn roeping vindt bij Extreme Cleansing, een bedrijf dat na branden, zelfmoorden, aanslagen en overstromingen de schade komt ruimen, alles schoonmaakt en zuivert. Naar die zuivering verwijst onder meer de titel van de roman.

Wanneer de vluchteling Youssef bij Extreme Cleansing terechtkomt, moet Gideon aanvankelijk niet veel van hem weten.

Maar uit de liefde voor een boek groeit hun vriendschap. Wanneer Gideon en Youssef bij het schoonmaken van een dokterskabinet op een boek stoten, Cyrano de Bergerac, is dat het begin van hun band. Het breekt het ijs tussen de twee. Wanneer Gideon Youssef Nederlands leert, imiteert die zelfs zijn geslis, wat hij dan weer moet afleren. Maar vooral: in Youssef vindt Gideon iemand die hem niet uitlacht als hij praat. Iemand die luistert, ook al stottert hij. En Gideon, altijd al een eenzaat geweest, vindt meer en meer plezier in Youssefs gezelschap. Eindelijk heeft hij een vriend.

De vereenzaming in onze samenleving is ook iets wat ik wil aankaarten in dit boek. Sociale media kunnen nooit het fysieke samenzijn vervangen. Mijn Facebook zet ik af als ik geen zin meer heb om verder met iemand te praten. Wie samenleeft, leeft ook door moeilijke stiltes na een ruzie, je kan de ander niet 'afzetten'. Die moeilijke momenten van samenzijn zorgen voor sterkere banden.

'Niemand weet ooit wat het is om de ander te zijn', bedenkt Gideon. 'En de meeste pogingen leiden tot meer ellende dan je lief is.' Ondanks de talige band loopt zijn vriendschap met Youssef slecht af.

Zijn verhouding tot de taal is een van de leidende thema's in het boek. Zoals Sprakeloos gaat over het verlies van de taal bij mijn moeder, gaat Zuivering over het onvermogen om zich uit te spreken. Dat uit zich in Gideons geslis en gestotter. Maar soms gaat het ook om emoties die niet uitgesproken worden. Om verzwegen verledens.

Wanneer Youssef op een dag Gideons leven redt, door hem tijdens hun werk uit een brandend drugspand te redden, blijft de schuld die Gideon voelt tegenover Youssef onuitgesproken. Gideon voelt de schuld om Youssef te redden. En dus neemt hij Youssefs uit Syrië overgekomen gezin, waar die tot dan toe nooit over gesproken had, op in zijn huis. Het blijkt het begin van het einde te zijn. Waar ook de haan zijn rol in speelt.

Is Zuivering een vluchtelingenroman?

Nee, het is een klassieke roman. Je gaat er niks wijzer van worden over hoe vluchtelingen de tocht naar Europa maken. Het zijn de memoires van Gideon Rottier, een man die terugkijkt op zijn leven op zoek naar een verklaring naar hoe het zo is kunnen lopen, hoe hij tot zijn misdaden is gekomen, of die wel geheel zijn eigen schuld zijn. Het is een klassiek Grieks drama.

Het leven wordt vooruit geleefd en achteruit begrepen, zei de filosoof Kierkegaard. Dat is het drama van de mens. Ik onderzoek in dit boek hoe de omstandigheden waarin wij leven onze acties beïnvloeden, de spanning tussen gemeenschap en individu. Als schrijver ben ik, net zoals Louis Paul Boon, een seismograaf van wat vandaag leeft. De vluchtelingencrisis en de aanslagen zijn alleen de arena waarin de strijd van Gideon zich afspeelt, niet het onderwerp.

De lijfspreuk van Gideon is: 'De mens is niet gemaakt om in groep te leven. Het is al moeilijk genoeg met z'n tweeën.' Is het ook de jouwe?

Nee. Ik geloof dat het de moeite waard is om samen te leven, hoe moeilijk dat soms ook is. Met z'n tweeën en in groep.

Zuivering, Tom Lanoye, Prometheus, 360p, 24,99 euro

Personages als zetstukken

door Kees 't Hart

Tom Lanoye situeert zijn romans graag in of rond de actualiteit. In *Het derde huwelijk* (2006) introduceerde hij ons in de wereld van het schijnhuwelijk. Een tamelijk onnozele 'held' trouwt op verzoek van een vriend met een Afrikaanse vrouw, en wat er dan gebeurt. Allerlei ook destijds actuele kwesties (aids, asielzoekers, consumentisme) passeerden de revue in een zowel sentimenteel als laconiek en geestig boek. In *Gehakelde slaven* (2013) liet hij twee (anti)helden zich een weg baten in de luxe wereld van het overconsumptisme en de illegale wildhandel. Twee mannen met veel ambitie spelen de hoofdrol, allebei met een grote mond, allebei op weg naar de onvermijdelijke ondergang. In de nieuwe roman *Zuivering* zet hij dit spel opnieuw op de wagon. Hoe red je je in de wereld die vals is, bol staat van onrecht, niet te verbeteren valt en waarin idealisme ver te zoeken is.

Aan het woord is Gideon Rottier, man met een spraakgebrek die zijn memoires schrijft, de lezer moet zelf oordelen wat hij van zijn daden vindt. Hij wil zich zo veel mogelijk terugtrekken uit de wereld, hij is een dromer en een zelfverklaarde loser, veelzeker en halve filosoof, treedt in dienst van een bedrijf ('Extreme Cleaning') dat huizen en gebouwen opruimt (zuivert) na grote rampen. Overstroming, ontploffing, brand, terroristische aanslagen – het personeel ruimt de boel op, stopt menselijke resten in plastic zakken en als het even mee zit verkoopt men bruikbare spullen aan opkopers. 'Ik zat wat men noemt in de zuiveringsindustrie.'

Deze opzet geeft Lanoye de kans zijn niet geringe beschrijvingskunst los te laten met veel sprekende voorbeelden en gruwelijke details. Uiterst sterk is bijvoorbeeld zijn beschrijving van een pand waarin de bewoner zich tientallen jaren heeft verschanst te midden van nooit opgeruimde aankopen of gevonden voorwerpen. 'Kartonnen dozen vol prullen, lekkende zakken vol prut, plastic wegwerptasjes vol lege whiskyflessen, jute balen vol gistend tuinafval, van-zig wasgoed in vuile samengeknoopte lakens, gezinsflessen voor frisdrank gevuld met oude frituurolie, platgetrapte conservenblikken.' De schrijver laat opnieuw zijn voorkeur zien voor de stijl van het groteske en de bravoure. De ik haat de wereld, hij geeft aan die haat toe in hyperbolische beschrijvingen en hij overschreeuwt zijn in de grond kleine hartje door de uitsluiting van allerlei wijsheden over wereld en maatschappij:

'Geweld is bemettelijk.' Het is de context die de monsters kweekt.'

Dan neemt hij een vluchtelingenfamilie bij zich in huis. Eerst de man, een collega van het bedrijf, daarna diens vrouw en twee kinderen, die uit Syrië overkomen. De problemen beginnen de held boven het hoofd te groeien. En zelf kreeg ik er ook last van omdat Lanoye's ikfiguur zich uitvoerig uitput in verklaringen voor het gedrag van deze huisgenoten. Hoe kan het allemaal? Hij doet toch zo zijn best? Ze misdragen zich, ze stellen zich aan, ze houden zich niet aan afspraken, ze ruimen de boel niet op. Het scheelt niet erg veel of literaire 'vluchtelingen-kitsch', zoals ik het nu maar even noem, over leed, misverstand en wederzijds onbegrip, begint de roman stevig in zijn greep te krijgen.



Wilde Tom Lanoye het debat over inburgering aan de orde stellen?

Het verhaal van de dood van het haantje greep me naar de keel omdat er geheimen in rondzweven, verlangens

Helemaal wanneer de man plotseling afreist en niet meer terugkomt. Aanpassingsproblemen, inburgering, emancipatie, ik begon steeds vaker aan dit soort begrippen uit de vluchtelingen-



TOM LANOYE
Zuivering
Prometheus,
352 blz., € 24,95

hulpeconomie te denken. Ging het Lanoye daarom? Moest ik aan het denken worden gezet over kwesties waarover ik het al lang met hem eens ben? Kwesties die me ook onder romans al machteloos in mijn stoel gekluistend houden omdat zelfs ik niet weet hoe je daar uit moet komen. Wil ik romans lezen omdat ik daarin mijn maatschappelijke ideeën op min of meer correcte wijze zie weer-gegeven? Om mijn gelijk te kunnen halen?

Maar dat heb ik al. In romans hoop ik altijd op rare invallen, een krankzinnig idee, een overdreven visie die nergens op slaat, een verwoestende blik of, wat ik het liefste lees, iets onin- dig onbegrijpelijk of sentimenteel, een foute liefde bijvoorbeeld, die toch goed afloopt. Of een wanhoopskreet. Ik hoop op romans waarin het etem gaat om ongelijk te krijgen. Maar nee, de ikfiguur en de bijfiguren worden steeds meer atstukken in een maatschappelijk debat. Steeds minder romanfiguren met onbewuste drijfveren en met onduidelijke verlangens. De dochter ontpopt zich uitersaad tot een fundamentalistisch gelovige moslima, de zoon begeeft zich in kringen van verkeerde vrienden met radicale gedachten. Wilde Lanoye het debat over inburgering in deze roman aan de orde stellen? Wilde hij me ergens bewust van maken? Maar dat was ik al. Wilde hij gelijk van me krijgen? Maar dat had hij al.

De roman start met een fraai statement: 'Schoonheid hoort toe te slaan zoals een schepschutter in een burgeroorlog.' En die schoonheid dringt de roman binnen in de gedaante van een haantje dat zich in het huis van de verteller oestelt. Lanoye put zich uit in sentimentele en heidevolle beschrijvingen van dit meesterlijke dier. De moeder van het vluchtelingenkind vermoordt hem en stopt hem in haar vleespot terwijl ze goed weet dat hij de lieveling is van haar huisbaas, nee, niet alleen van hem, van de lezer. Van mij. Het is niet duidelijk waarom ze dit haantje om het leven brengt. Ook de ikverteller weet het niet te verklaren, hij betrapte haar al eerder toen ze het dier in een fraaie scène met een hark achterna zat. Ze vermoordt hem uit wanhoop, uit jaloezie, uit... ja, waarom? Dit verhaal van de dood van het haantje greep me naar de keel omdat er geheimen in rondzweven, verlangens. Omdat verklaringen achterwege blijven.

DE ZUIVERENDE WERKING VAN GRUWEL EN SCHOONHEID

Zuivering van Tom Lanoye

Tom Lanoyes roman *Zuivering* speelt zich af in een tijd van terreuraanslagen en vluchtelingenstromen. Het decor is een Vlaamse stad die Antwerpen zou kunnen zijn. Toch is het geen roman met terrorisme als onderwerp, geen analyse van de vluchtelingenproblematiek in België of een ontleding van onze huidige samenleving. Daarvoor blijven de feiten te vaag. "Wie zo nodig de exacte opeenvolging der escalerende geweldsdaaden wil weten, moet ze zelf maar napluizen in de nieuws-overzichten [...]", schrijft de verteller. Lanoye zou echter Lanoye niet zijn als er niet af en toe kritische toespelingen werden gemaakt op de Belgische actualiteit, bij monde van de verschillende personages. Maar een echt standpunt van de auteur wordt er niet in verkondigd.

Voor Lanoye heeft fictie niet de functie van een pamflet of van een journalistieke dan wel wetenschappelijke analyse van onze maatschappij. Hij vergelijkt zichzelf als auteur graag met de "seismograaf" die Louis Paul Boon was. Een schrijver-seismograaf registreert de tijdgeest in zijn werk. Hij legt de "verholen trillingen" in de menselijke ziel en de structuren in de samenleving bloot. De conclusies laat hij over aan de lezer. De auteur heeft niet alleen een voorliefde voor Boon, maar ook voor de eeuwenoude traditie van de tragedie. Daarin staan de lotgevallen van één personage centraal. De tragedie behandelt de grote thema's vanuit microperspectief, op basis van het specifieke verhaal van een individu waaraan – hoe excentriek ook – iedereen zich kan spiegelen. Zo heeft Lanoye tevens de allures van een moderne Vlaamse Shakespeare. In dit drama, doorspekt met talige schoonheid en humor, weet hij de lezer te bescapen en te betrekken bij het lot van zijn fascinerende personages met als ultiem doel: de catharsis of zuivering. Dat is alvast een van de betekenissen die in de meerduidige romantitel vervat zit.

In *Zuivering* blikt eenzaam Gideon Rottier terug op zijn leven, waarin hij slechts één vriend heeft gekend. Zijn persoonlijke verhaal, dat zich afspeelt

*Zuivering bevat alle ingrediënten
van een geslaagde tragedie
die tot catharsis leidt*

tegen een achtergrond van gruwelijke en angstwekkende omstandigheden die hem dwingen tot irrationele beslissingen en handelingen, is een opeenstapeling van tragische ontwikkelingen met een catastrofale afloop. Gideon (Hebreeuws voor "de vernietiger") zit in de "zuiveringsindustrie" – een andere link met de titel. Hij werkt bij Extreme Cleansing, een bedrijf dat instaat voor het schoonmaken van gebouwen in extreme omstandigheden, bijvoorbeeld na een brand, een overstroming, extreme verwaarlozing, zelfmoord... Op een dag komt de vluchteling Youssef in dienst bij het bedrijf. Wanneer hij net als Gideon een bijzondere liefde blijkt te koesteren voor taal en literatuur, neemt Gideon Youssef in huis. Het is het begin van een hechte vriendschap die een hoogtepunt bereikt wanneer Youssef Gideon uit een brand redt. Alles lijkt goed te gaan tot het moment dat Youssef beslist om zijn vrouw (Karima) en twee kinderen (Loubna en Rafiq) te laten overkomen. Hun komst brengt een hoop onheil met zich mee. De situatie ontspoord niet alleen binnenshuis, maar ook buitenshuis. Het land wordt geteisterd door een golf van terroristische aanslagen. Extreme Cleansing moet de ravage opruimen. Na een grote aanslag in het station is het bek helemaal van de dam: Youssef vertrekt, Karima wordt krankzinnig, Loubna fanatiek gelovig en Rafiq opstandig. Na de verdwijning van Youssef beschouwt Gideon het als zijn plicht tegenover zijn vriend om diens familie te beschermen. Hij faalt echter in zijn opdracht. De angst slaat toe bij Gideon, die meent dat de jongen aan het radicaliseren is, met een desastreuze uitkomst tot gevolg. "Ik opende de deur en werd bevestigd in mijn diepste vrees, [...]. Oog in oog met de vrucht van mijn paranoia."

Gideon maakt de balans op van zijn leven in de vorm van memoires die hij de lezer toevertrouwt in

de hoop eindelijk eens door iemand gehoord te worden. Hij deelt zijn inzichten met ons en probeert ons te doen begrijpen waarom hij handelde zoals hij gehandeld heeft. Aan de eindmeet laat hij de lezer vrij om te oordelen naar eigen goeddunken. Maar gaandeweg vraag je je af of het hier werkelijk gaat om een geloofwaardig relaas van de feiten, dan wel om een gewiekst pleidooi van Gideon om door de lezer gezuiverd te worden van alle schuld – nog een mogelijke interpretatie van de titel. Hoewel Gideon in zijn dagelijkse bestaan gebukt gaat onder een spraakgebrek, ontpopt hij zich in deze memoires namelijk als een getalenteerd redenaar die de lezer met bravoure weet te bescapen. Geen lezer is in staat om niet mee te leven met deze immer goedbedoelende man die wordt getroffen door zoveel onheil. De argwaan bij de lezer wordt nog aangewakkerd omdat Gideon gelijkaardige twijfels uit over zijn vriend Youssef. Hij omschrijft hem als "een benijdenswaardige raconteur": "Dwangmatig verhalen vertellen vormt volgens boze tongen een auditief brandmerk. Het zou de geboren oplichter littekenen." Tegelijkertijd verdedigt hij zijn vriend: "Youssef was een gekwetste romanticus, geen flessentrekker." Om even later te besluiten met: "Tot slot valt het niet uit te sluiten dat ik Youssef ondanks alles heb onderschat en dat hij in mij van meet af aan een meegaand slachtoffer heeft gezien. Het zou betekenen dat hij van het begin af aan heeft gespeculeerd op mijn isolement en navenante naïviteit om mij alsnog te manipuleren waar ik bij stond."

Die voortdurende weifeling tussen goed en kwaad, oprechtheid en bedrog, vertrouwen en wantrouwen, slachtoffer en dader, onschuld en schuld maakt *Zuivering* intrigerend. Deze roman gaat over de complexiteit van de mens en de moraliteit; over wat er gebeurt wanneer angst en overidentificatie met het slachtoffer zich meester maken van ons. Het is de context die de monsters kweekt, is een in de sleutelzinnen in het boek. Onder druk van de extreme omstandigheden worden de personages gedreven tot irrationele handelingen. Zelfs een

intellectuele, goedmenende, vredelievende, genereuze en gastvrije mens als Gideon – zo portretteert hij zichzelf toch – ontsnapt er niet aan.

Te midden van alle drama, geweld en gruwel schuilt gelukkig ook nog altijd een sprankel schoonheid. In deze roman wordt die vertegenwoordigd door een haantje dat per toeval in het stadstuintje van Gideon terechtkomt. "Zijn verenkleed was op de borst donkerpaars en bij de flanken antracietzwart. Naar de rug en de vleugels toe werden zijn veren okerbruin en bordeauxrood. Een kleurenpracht die deed denken aan gevallen bladeren in oktober, maar dan mat glimmend als onder een laagje oud vernis. Een topwerk van een anonieme meester." Zoals de schoonheid verlichting brengt in het leven van Gideon, zo brengen ook de schoonheid van Lanoyes stijl en de – soms boertige – humoristische noten verlichting in dit donkere boek.

Zuivering bevat alle ingrediënten van een geslaagde tragedie die, naar de normen van Aristoteles, tot catharsis of zuivering moet leiden: de lezer confronteren met zijn diepste angsten om hem van deze zware gevoelens te bevrijden. Alle grote thema's komen aan bod: dood, liefde, vriendschap, twijfel, oorlog, waanzin, angst, jaloezie, wraak, eenzaamheid, mislukking... Een gedegen plot houdt alle elementen samen en drijft de lezer door de met cliffhangers aan elkaar gebreide hoofdstukken. Het hedendaagse kader en de setting zorgen voor de herkenbaarheid die nodig is om je in het verhaal te betrekken. Je zou kunnen tegenwerpen dat de dreigende omstandigheden (de terrorismegolf) onrealistisch worden uitgegroot, maar de situatie van de personages moet nu eenmaal theaterlijker zijn dan het werkelijke leven om haar louterende effect te hebben. Deze vorm van fictie moet ons wapenen tegen het werkelijke leven.

MIEKE OPSTAELE

TOM LANOYE, *Zuivering*, Prometheus, Amsterdam, 2017, 351 p.

Recensie: Het herenhuis, het Syrische gezin en de vertrokken vriend

29 september 2017 , door [Daan Stoffelsen](#)

||

Nootenboom en Nolens zullen ook dit jaar de officiële Belgische en Nederlandse kandidaten voor de Nobelprijs zijn geweest, maar binnen afzienbare tijd zullen dat Grunberg en Lanoye zijn. Hun literaire kwaliteiten staan buiten kijf en uiten zich in menig genre, hun stemmen in het publieke debat klinken regelmatig en sterk, ze zijn ook internationaal zichtbaar. Daarnaast, en dat zal de Zweedse Academie ook na bekroning van Bob Dylan op prijs stellen, tonen ze niet alleen psychologisch inzicht maar ook betrokkenheid bij de grotere wereld - op een niet-simplistische manier. Lanoye, van deze twee mijn favoriet, toont dat onmiskenbaar in zijn nieuwe roman *Zuivering*, over een eenzaat en diens beste vriend, een Vlaamse Syriër, en zijn gezin, in tijden van terreur. Ook als de dood overal dreigt, illustreert dit boek, moeten we onze oordelen in twijfel trekken.

De haan

Ik moet bekennen: dat begint voor mij met de verwachtingen die de eerste pagina's van de roman opwekken. Gideon Rottier, fan 'van fanfares, Franse verzen en allerhande extravaganza', wordt op zijn binnenplaats bezocht door een haan, een prachtige haan. De eerste zinnen slaan - dat dacht ik bij eerste lezing althans - op dat dier:

'Schoonheid hoort toe te slaan zoals een sluipschutter in een burgeroorlog. Onverwachts en onherstelbaar. Bij mij was er evenwel geen sprake van een kogel. Ik werd geveeld door de schoonheid van gevogelte. Een jonge haan die, god weet waarvandaan, over de muren van mijn stadstuinje kwam aangevlogen tijdens een van die zondvloednachten die onze regio zo'n slechte reputatie bezorgen.'

Klinkende zinnen, goedgekozen beelden, ritme en een eigen toon. Een geweldige opening - om twee paragrafen verder Wikipedia als bron op te voeren voor allerlei hanenkennis, en de pagina erop weer, en twee pagina's verder te vertrouwen op 'tabellen van alle soorten achtergelaten dieren'. Is dat een statement, je zo te verlaten op het internet? Of moet ik het contrast zien met de ijdelheid van een lezer van Apollinaire en Baudelaire? Daagt Lanoye ons hier al uit schijn en werkelijkheid niet bij voorbaat vast te leggen?

De vriendschap

Dit was maar de proloog. Na zijn lijfspreuk, 'De mens is niet gemaakt om in groep te leven. Het is al moeilijk genoeg met z'n tweeën', introduceert Gideon Rottier zich. Een stotteraar, gesjeesd student, geen knappe man, vindt niettemin een vriend. Youssef, gesmokkeld uit Syrië lang voor de burgeroorlog, dient zich aan als van staatswege gesubsidieerd collega bij Extreme Cleansing. Daar maken ze samen huizen schoon na brand, overstroming, zelfmoord, hoarding. Bij een zo'n geval redt Youssef zijn kameraad van een zekere dood. De vriendschap was al eerder begonnen, toen ze een prachtuitgave van *Cyrano de Bergerac* ontdekten - die prachtuitgave en andere kleine rijkdommen zijn de bijvangst voor extreme schoonmakers als Gideon Rottier. Daarmee weet hij een vervallen herenhuis te bekostigen en op te knappen, waar Youssef bij hem komt wonen.

We zijn op een derde van het boek als Youssefs gezin - tot dan toe verzwegen - overkomt. Een trotse moeder, een mooie dochter, een puisterige zoon. Kort daarop vindt de eerste grote terroristische aanslag op Belgische bodem plaats, op Antwerpen Centraal. Extreme Cleansing ruimt en ook in de golf daarna zal het bedrijf de

aangewezen partij zijn voor dit vreselijke werk. Het noopt Youssef na enige tijd tot het profetische inzicht dat ook dit land geen veilige haven voor zijn gezin is. Hij vertrekt nogmaals, het gemis is enorm.

De betrokkenheid

Alles staat op spanning, en we zitten op de helft van de roman. Welk potentieel drama zal Lanoye uitbuiten? De depressie en drankzucht van de Youssefs vrouw? De devotie en grote aantrekkingskracht van zijn dochter? De spierballen en verkeerde vrienden van de zoon? Een golf van aanslagen, door groepen en eenzame wolven, teistert België en wij vrezen het moment dat nóg een van de bewoners van het stadskasteel vertrekt - en teruggevonden wordt op een plek waar Extreme Cleansing moet komen werken.

In die vrees toont Lanoye zijn meesterschap. Psychologisch inzicht en maatschappelijke betrokkenheid liggen aan de basis van respectievelijk spel en decor in de meeste moderne literatuur. We volgen intieme beslommeringen van fictieve personages, terwijl ons in subtiliteiten kenbaar wordt gemaakt dat we niet in Troje, Athene of het oude Rome zijn, maar hier en nu. Wij in de wereld. Lanoye vergroot dat decor uit, hij laat Gideon Rottier zinnige, wrange dingen over smokkelaars, terroristen en radicalisering denken, en op momenten zie je voor- en achtergrond, wij en de wereld soepel van plek wisselen. Het kleine en het grote zijn af en toe even nabij.

In dat spel raakt Gideon Rottier, en wij met hem, verstrikt. Wat moeten we vrezen, wie is je vijand? Wie te zijn in zulke omstandigheden? Hoe kun je nog een goede vriend of vervangvader zijn? Hoe de dood voor te zijn?

De prijs

Ja, Lanoye neemt een lange aanloop, en ja, het vergt wat om het stadskasteel en het inwonen van die Syriër meteen te geloven, maar dan heeft hij me te pakken. Zoals de beste bijdragen in *Als dit zo doorgaat* [[mijn recensie](#)] haakt Lanoye aan bij de grote bewegingen van onze tijd. Minder opzichtig dan Fintro-winnaar Jeroen Olyslaegers [[fragment](#)] toont hij het opportunisme, minder simplistisch dan Kader Abdolah in *Salam Europa!* [[fragment](#)] opent hij de weg naar idealisme. Hij laat niet, als Grunberg, het cynisme overheersen en het absurdisme blijft waarachtig.

En hij verrast je en bedroeft je. Nog een decennium of twee, en dan de Nobelprijs.

Daan Stoffelsen is webboekverkoper bij Athenaeum Boekhandel, recensent en redacteur van *Revisor*.

